

М.Умиров,
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия
академияси тингловчиси

ПАНДЕМИЯ ДАВРИДА БАНК ЛИКВИДЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақолада пандемия даврида қарз маблағларини қайтариш муаммоларини кучайиши, ишсизликни ортиб кетишини олдини олиш, банкларни ликвидлигига катта таъсир кўрсатувчи омиллар ва уни тиклаш жараёнида амалга оширилиши муҳим бўлган чора-тадбирлар хусусида фикр бюритилган.

Аннотация. В статье рассмотрены факторы влияющие на возврат заемных средств, на увеличение безработицы, на ликвидность банковской системы и комплекс мер меры по предотвращению по восстановлению указанных проблем.

Abstract. The article examines the factors of influence on the return of borrowed funds, on the increase in unemployment, on the liquidity of the banking system and a set of measures to prevent the recovery of these problems.

Иқтисодиёт карантин даврида чуқур рецессияга юз тутди. Бу даврда иқтисодиётнинг ва ишчи кучининг 30-40%ини қамраб олади ва уларни иқтисодий циклдан четлашишига олиб келади. Ундан ташқари кўплаб инвестицион лойиҳалар музлатилади, қурилиш соҳасидаги лойиҳалар музлатилиши катта йўқотишларга олиб келади. Қатъий карантин даврида ишлаб чиқариш объектлари, завод ва фабрикалар фаолиятини тўхтатади. Карантинни 2-3 ойга чўзилиши кварталда ЯИМнинг 50 % камайишига олиб келади. Карактиндан чиқиш даври, яъни иккинчи фазасида ҳам иқтисодиёт қисман тикланади, шу сабабли иқтисодиётни камида 20% га ЯИМ йиллик хисобида пасайишини инобатга олинса бутун иқтисодий тарихда энг чуқур рецессия бўлиши кутилмоқда[6]. Бу инқироз пандемия даврида ишлаб чиқаришни пасайиши ёки талаб пасайиши оқибатида келиб чиққан циклик иқтисодий инқироз эмас. Бу эпидемиологик ва тиббий инқироздир. Давлатлар эпидемияни олдини олиш учун иқтисодиётни тўхтатишга мажбур бўлмоқда, пандемия тугамагунга қадар иқтисодитни қайтадан фаолиятини тиклашнинг имкони йўқ. Шу сабабли эпидемиологик ва тиббий соҳадаги муаммолар қанчалик тез бартараф этилса шунчалик иқтисодий инқироздан чиқиш 2008-2009 йилдагига нисбатан тезроқ бўлади.

ЯИМнинг 20 % га пасайиши оқибатида инсонлар товар ва хизматлар истемолини ҳам шунчага пасайтиришга мажбур бўлади. Бу иқтисодиётдаги иш ҳаққи, фойда, капитал қўйилмалар ва даромадларни миқдорини 20 % га камайишига олиб келади. Ушбу инқирозни олдини олиш учун давлатлар аҳолининг кунлик истеъмолини ушлаб туриш, бизнес соҳасидаги йўқотишларни вақтинча минималлаштириш учун маълум даражада иқтисодий ёрдамлар

амалиётини қўлламоқда. 20 % га пасайиш бу йиллик иш ҳақи, фойда ва даромадларнинг чоракдаги йўқотилишини англатади[8]. Аммо, инқирознинг бошланишига иқтисодий соҳадаги узилишлар, маҳсулот таклифининг талабдан ортиб кетганлиги эмас, балки тиббий соҳадаги муаммолар сабаб бўлганлиги учун ушбу инқироздан чиқиб кетиш эҳтимоли юқоридир.

Иқтисодиётдаги йўқотишларнинг тақсимланиши турлича бўлганлиги сабабли ва асосий хизмат кўрсатиш соҳаларига тўғри келишини инобатга оладиган бўлсак, ушбу соҳаларда рекорд даражадаги банкротлик ва ишсизлик оқибатида милиявий тизимнинг инқироzi юз бериши мумкин. Шу сабабли давлатнинг биринчи асосий вазифаси йўқотишларни соҳалар бўйича тенглаштиришга ҳаракат қилиш, ишсиз қолганларга етарли молиявий ёрдамлар кўрсатиш, ишчиларини бўшатишни хохламаган фирмаларга молиявий ёрдамлар кўрсатиши, иккала ҳолатда ҳам йўқотилган даромдининг 60-70 % қоплаб беришни ташкил этиши керак.

Давлатнинг иқтисодиётга ёрдамини амалга оширишдаги иккита катта муаммо, яъни қарздорлик инқироzi ва синишларни олдини олиш учун фирмаларга тўғридан-тўғри молиявий ёрдамларни амалга оширишни тушуниш муҳимдир. Қарздорлик татиллари даврида қарздорларга ярим ёки бир йилга кредитларини тўлаш муддатини узайтирилиши давридаги йўқотишларни давлат тўғридан-тўғри молиялаштириш орқали ўз зиммасига олиб банк тизимини барқарорлиги таъминлаб туради[9]. Ундан ташқари, маблағи етарли бўлса ҳамма компанияларни молиявий қўллаши, кейин келиб чиқиши мумкин бўлган танглик ҳолатини, яъни ишсизлик, иқтисодий зиддиятлар ва аҳоли орасидаги келажакка ишончсизликни бартараф этиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Хозирги инқироз аввалгиларидан фарқи юқорида кўрсатиб ўтилди, ялпи талабнинг кескин пасайиши ва ноаниқликни ортиши ҳамда банклардаги ликвидлилик муаммосини кучайиши натижасида инвестицияларнинг пасайиши оқибатида ишлаб чиқариш ҳажмини пасайишидан келиб чиқадиган муаммоларни юмшатиш учун давлат томонидан кўриладиган салмоқли бюджет ва пул-кредит интервенциялар чоралар қанчалик тез бўлса натижа шунчалик яхши бўлади. Ушбу ҳолатда инқироз V шаклда бўлади ва давлат томонидан чекловлар олиб ташлангандан сўнг иқтисодиётни тиклашга оз вақт керак бўлади. Акс ҳолда, агарда инқироз молиявий соҳада чуқур муаммоларга дуч келса инқироз L шаклида бўлиб, узок муддатли депрессияга айланиб кетиши мумкин[7].

Шу ўринда иқтисодий чоралар қанчалик самарали бўлса вирусга қарши иммунитетни шаклландириш аҳоли қатламининг камлиги натижасида касалликнинг иккинчи тўлқини бўлиши эҳтимоли шунчалик юқорилигини тушуниш муҳимдир. Агарда касалликнинг иккинчи тўлқини юз берса XXI асрда бўлган ва “испанка” номи билан тарихда қолган даврдаги сингари биринчи тўлқиндан кўра кўпроқ зарар етказиши мумкин.

COVID-19 эпидемияси тарқалишига қадар унинг тарқалишини иқтисодий жиҳатларин ўрганишга қаратилган тадқиқотлар кўп эмас. Аммо шу кам сонли тадқиқотларнинг натижаларида асосланганидек, иқтисодиёт қанчалик

ривожланган бўлса касаллик тарқалиши тезлиги ҳам шунчалик юқори бўлиши исботланган.

Хозирги пайтда пандемияга қарши чораларни қўлланилишининг ижтимоий ва тиббий жиҳатларини ўрганиш билан бир қаторда унинг иқтисодий таъсирини сонли моделларини ўрганиш кенг тарқалмоқда. Масалан Thunstrom et al (2020) моделида АҚШда инсонлар орасидаги масофани сақлаш сценарийси тўлиқ амалга ошса 5 триллион доллар соф ютуққа олиб келиши исботланган [7].

Ушбу ҳолатда инсонларнинг соғлиғи нуқтаи назаридан қараладиган бўлса, сифат жиҳатидан доимий ютуққа олиб келиши исботланган.

Ундан ташқари бу сингари моделларни қўлланилиши вирус билан курашда умумий карантин ва мақсадсиз чоралардан ташқари бошқа аниқ чораларни қўллаш мақсадга мувофиқлини кўрсатиб беради. Масалан, Berger et al (2020)нинг тадқиқотида аҳолининг ҳаммасини тестдан ўтишга мажбур қилиш ўлим ҳолатини камайтириб, иқтисодий харажатларни камайтишини асослаб берган. Ушбу чораларга қўшимча қилиб вирус юктирган шахсларни мулоқотда бўлганларни ҳам кузатувга олиш чораларини кўриш тадбиқ этилиши мумкин. Айнан шундай чоралар Жанубий Кореяда ўзининг яхши натижаси ин берди ва келтирилган чоралар Сингапур ва Тайванда ҳам қўлланилди, ушбу чораларни қўлланилиши яхши самара берганлигини таъкидлаб ўтиш жоиз.

COVID-19 эпидемияси натижасидаги ҳозирги инқироз молиявий эмас иқтисодий ҳисобланади. Вирус билан кураш биринчи навбатда иш ҳаққига ва компанияларнинг фойдасига таъсир этмоқда. Молиявий институтлар ҳам ушбу фойда пасайиши оқибатида зарар кўрди. Шу сабабли инқирозни енгишда давлатнинг фискал сиёсати бирламчи аҳамиятга эга, ҳукуматнинг монетар йўналишдаги ҳаракатлари ҳам ижобий натижага эришишда муҳим роль ўйнайди.

Ушбу инқирозлар даврида давлатнинг иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш дастурлари инсонларнинг йўқотишларини маълум даражада тиклаш, ялпи талабни йўқолишини олдини олиш ва шу билан реал ва молиявий секторларни зарур ликвидлар билан таъминлаш учун керак. Келтирилган учта масалани ечилиши кегусида иқтисодиётни тезда тиклаш ва узоқ муддатда зарарларни олдини олиш учун муҳим ҳисобланади. Банкротликка мойиллиги кучли бўлган кичик ва ўрта бизнес соҳаси учун давлат томонидан кўрсатиладиган ёрдамнинг амалга оширилиш вақти ҳам аҳамиятга эга бўлади. Айнан шунинг учун иқтисодчилар давлат томонидан бериладиган ёрдамни тезлик ва жадаллик билан ҳамда қамровли амалга оширилиши иқтисодиётга ижобий таъсирини самаралилигининг асосий омили сифатида эътироф этмоқда. Ялпи талабни қўллаб – қувватлаш нуқтаи назаридан қаралганда давлат ўз харажатларини қанчага кўпайтиришга розилиги асосий омилга айланади. Кутилаётган қарзнинг миқдори ЯИМнинг қисқариши ҳажмига баробар бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Хозирги шароитда иқтисодиётнинг қанча даражагача қисқаришини тахмин қилиш оғир масала ҳисобланади, уни ЯИМнинг 10% миқдорида қисқаришини асос қилиб олиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Давлатнинг шунга яқин кўрсаткичлар миқдоридаги ёрдамлари Буюкбритания, АҚШ, Франция, Малайзия ва бошқа жойларда амалга оширилди. Ўзбекистонда

ҳам пандемия даврида иқтисодиётни қўллаб қувватлаш учун 10 триллион сўмлик жамғарманинг ташкил этди. Ўзбекистон учун бу катта ҳажмдаги ёрдам бўлиши билан биргаликда биздаги макроиқтисодий жиҳатдан инфляция даражасининг пастлиги, давлат қарзларининг нисбатан пастлиги ва давлат резервларининг катталиги шароитида қилинганлиги учун яхши самара бериш кутилмоқда.

Жаҳон миқёсида коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашишда, шу жумладан инсонларнинг ҳаракатланишига чекловлар киритиш ва корхоналар фаолиятини тўхтатиш йирик иқтисодиётга эга мамлакатларда ишлаб чиқариш ва истеъмол ҳажмларининг кескин қисқариши, глобал ишлаб чиқариш занжирлари ва савдо алоқаларининг издан чиқиши, дунё молия бозорларида хом ашё товарлари нархининг пасайиши ва конъюнктуранинг ёмонлашувини келтириб чиқарди. Глобал иқтисодиёт тизимининг бир қисми бўлган Ўзбекистон иқтисодиётига ҳам мазкур омиллар таъсир қилмоқда, бу эса ўз навбатида ушбу ҳолатнинг салбий таъсирларини юмшатиш бўйича самарали олдини олувчи чоралар кўришни талаб қилади.

Ҳаммага маълумки, инқирозлар доимо бир неча сабабларга кўра содир бўлади, баъзан ташқи, баъзан ички; баъзилари тўсатдан пайдо бўлади, бошқалари вақт ўтиши билан шаклланади; баъзилари бутун иқтисодиётга, бошқалари фақат алоҳида бўлимга ёки маълум бир компанияга таъсир қилади. Халқаро молия корпорацияси, бозор шароитида ишлайдиган компанияларни турли хил рискларга бўйсундилар, инқирозий вазият - бу чуқур ва таҳдид солиши мумкин бўлган салбий оғишдир ва у компаниянинг бўлғусидаги фаолиятига таъсир кўрсатади деб таърифлайди. Демак, барча инқирозларнинг жуда ёмон хусусияти бор. Инқирозлар камдан-кам ҳолларда якка ҳолда пайдо бўлади, нима бўлишидан қатъи назар, улар бошқа соҳаларга ҳам тез тарқалади. Шунинг учун инқирозни бошқаришда тезкорлик катта аҳамиятга эгадир.

Мамлакатимизда ишлаб чиқариш соҳасини инқирозга учраши мумкин, аммо уни катта талофат келтирмаслигини олдини олиш мақсадидан мамлакатда кенг қамровли чора-тадбирлар кўрилмоқда. Аҳолининг пандемия даврида омон қолиши учун етарли маблағга эга бўлиши, одамлар ўз ишларини сақлаб қолишлари, кичик бизнесни тўлиқ тугатишдан сақлаб қолиш, ишлашга қайтишлари учун давлат "охирги тўловчи"ни бошқармоқда. Бундай инқирозли даврда давлатга ёрдамчи куч сифатида Жаҳон банки ва бошқа халқаро молиявий ташкилотлар катта ёрдам бермоқдалар. Жаҳон банки гуруҳи қатор мамлакатларга пандемиянинг иқтисодиётга салбий таъсирини юмшатишга ва уни яхшилашга ёрдам бериш учун кенг қўламли тезкор чораларни кўрмоқда, тиббий тадбирлар, зарур маҳсулотлар ва ускуналар билан узлуксиз таъминотни таъминлашда ва хусусий секторга ўз бизнеси ва иш жойларини сақлашга кўмаклашмоқда.

Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши курашиш ва бошқа глобал хавфхатарлар даврида макроиқтисодий барқарорликни, иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларининг узлуксиз ишлашини таъминлаш, ташқи иқтисодий фаолиятни рағбатлантириш, аҳолини самарали ижтимоий қўллаб-қувватлаш, мамлакат аҳолиси даромадлари кескин пасайиб кетишининг олдини олиш таҳлилига

бағишланган жуда кўплаб илмий тадқиқот натижалари эълон қилинган. Жорий йилнинг бошидан Хитойда бошланган, 2020 йилда дунёнинг 214 дан ортиқ мамлакатларига тарқалишга улгурган ва коронавирус пандемияси даражасига чиққан ижтимоий муаммо ва унинг иқтисодий оқибатларига оид бир қатор илмий тадқиқотлар амалга оширилиб келинмоқда [1].

Иқтисодий рақобат йўлида банкларнинг муҳим вазифаларидан бири - ўз миқдорлари ва контрагентлари олдидаги мажбуриятларини бажара олиш қобилиятидир. Шу боис ушбу омилга Президентимиз томонидан алоҳида эътибор қаратилиб, банк-молия тизимидаги ислохотларни чуқурлаштириш, иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг энг муҳим устувор вазифаларидан бири сифатида белгилаб берилди. Сўнгги йилларда республикаимиз тижорат банкларининг капиталлашув даражасини ошириш, аҳолининг банкларга бўлган ишончини янада мустаҳкамлаш, тижорат банклари ликвидлилиги, тўловга қобилиятлилиги ва барқарорлигини таъминлаш борасида улкан ишлар амалга оширилиб келинмоқда. Банклар ўз мажбуриятларини тўлиқ бажариши учун миқдорлари олдида ишончли имижига эга бўлиши лозим. Бу ишонч эса банкларнинг ликвидлилиги негизидан келиб чиқади. Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида тижорат банклари ўз фаолиятлари барқарорлигини таъминлаши учун, аввало, ликвидлиликка, тўлов қобилиятига, даромадлиликка мунтазам эътибор қаратиши талаб этилади. Бунга яқинда тасдиқланган ва бажарилишга ўтилган 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида” ги фармонида биноан 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси[2] ишлаб чиқилгани ҳам кенг имкониятлар яратиб берилаётганлигидан дарак бермоқда. Ушбу ҳаракатлар стратегиясининг асосий устувор йўналишларидан бири бўлиб иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштириш, хусусан, банк тизимини ислох қилишни чуқурлаштириш ва барқарорлигини таъминлаш, банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозит базасини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлиги ва ишончилигини мустаҳкамлаш, истиқболли инвестиция лойиҳалари ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлашни янада кенгайтириш масалалари кўрсатиб ўтилган. Юқоридаги ҳолатлар тижорат банкларида ликвидлилик муаммосининг долзарблигини белгилаб беради ва банклар ликвидлилиги таъминланишини такомиллаштириш йўллариини чуқур илмий таҳлил қилишни тақозо этади.

Замонавий банк сектори ҳар қандай ривожланган давлат миллий иқтисодиётининг энг муҳим соҳаси ҳисобланади. Ликвидлиликни бошқариш тижорат банклари барқарорлиги ва самарадорлигини сақлаб қолиш учун катта аҳамиятга эга. Ҳар бир банк ўз активларини ва жавобгарлигини бошқариш стратегиясини микроиқтисодий масалаларга асосланган ҳолда шакллантиради. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан ички валюта бозорини либераллаштириш шароитида тижорат банкларининг

барқарорлиги ва мослашганлиги бўйича уларни стресстестлардан ўтказиш натижасида банкларнинг молиявий ҳолати ва валюта позицияларига салбий таъсир кўрсатаётган бир қатор камчиликлар аниқланди, ўз навбатида, уларнинг оқибатлари банкларнинг ликвидлигига салбий таъсир кўрсатмоқда [2]. Шу жиҳатдан олганда, банкларнинг ликвидлигини бошқариш тизимини доимий равишда такомиллаштириш зарурати долзарб ҳисобланади. Тижорат банкларини бошқаришни молиявий барқарорлик талабларига мувофиқ банк фаолиятининг юқори рентабеллигини таъминлаш муаммоларини ҳал этишга илмий жиҳатдан ишончли ва тўғри келадиган янги ёндашувларни ишлаб чиқиш керак. Банк тизимининг ликвидлиги банклар мажмуининг ўз функциялари ва мажбуриятларини ўз вақтида бажарилишини, шу жумладан, молия институтлари ўртасида пул бозори орқали маблағларни қайта тақсимлашни таъминлаш имкониятини аниқлатади. Барқарорлик, ишончлилик, ликвидлилик ва тўлов қобилияти юқори даражадаги барқарорликка эришиш учун муҳимдир, гарчи ликвидлилик банк фаолиятининг жорий ҳолатининг тансифи бўлса-да, ижро органининг ваколати доирасига киради ва тўлов қобилияти банк фаолиятининг асосидир, унинг асосий таснифи, банк кенгаши юқори бошқарувининг ваколати доирасига киради. Тўлов қобилиятини бошқариш - банк барқарорлигини ошириш воситаларидан бири бўлиб, ликвидлиликни бошқариш банк фаолиятининг самарадорлигини ошириш ва даромад олиш учун воситадир [2]. Шунини қайд этиш керакки, тижорат банкларининг асосий фаолияти фойда олишдан иборат. Шу сабаб банкларнинг ликвидлигини етарли даражада ушлаб туриш масаласи бошқарув тизими эътиборининг марказида бўлиши керак. Бир томондан, 12 беқарор молиявий аҳвол ва иқтисодиётга инвестицияларни кенгайтириш зарурияти, иккинчи томондан, бу муаммоларни мамлакат иқтисодиётининг энг долзарб масалаларига айлантирмоқда [8]. Шу боис, банкларнинг ликвидлиги ва бутун банк тизими давлат молиявий тизимининг барқарорлиги ва самарадорлигини таъминлаш учун муҳимдир. Шу муносабат билан, ликвидлиликни бошқариш усуллари, шунингдек, миллий тажриба ва халқаро амалиёт асосида такомиллаштиришнинг илмий асосланган усуллари такомиллаштириш банк тизимини босқичма-босқич ривожлантириш учун зарур бўлган эҳтиёждир. Тижорат банкининг ликвидлиги банкнинг ишончлиги ва барқарорлигини белгилайдиган банк фаолиятининг асосий сифат кўрсаткичларидан бири бўлиши мумкин, бу эса иқтисодиётнинг кредит ва банк секторининг мавжудлиги учун асос бўлиб хизмат қилади. Ликвидлилик – бу тижорат банкининг барқарор ишлаши учун кафолатдир [3]. Маълумки, ликвидлиликни бошқариш ликвидли активлар тоифасини сақлаб қолиш ва банкнинг максимал фойда олишини таъминлашни кўзда тутаяди. Бундай активлар молиявий манбаларда банк ва миқозларнинг ҳақиқий ва яширин эҳтиёжларини таъминлаш, шунингдек кредит ташкилотлари фаолиятига тақдим этиладиган қонун ва меъёрий ҳужжатлар ва норматив талабларга амал қилиши учун керак. Юқорида кўрсатиб ўтилган масалаларнинг ечимига эришиш учун банк ликвидлигини бошқариш тизимига мос ташкилий-функционал элементлари,

шу қаторда қуйидаги тамойилларга амал қилган ҳолда самарали бизнес-жараён тузилиши керак:

- ликвидлиликни прогноз қилаётганда эҳтиёткорлик (ликвидлиликни прогноз қилишда ноаниқлик юзага келса, дефолт эҳтимоли даражаси минимал шароитда активларнинг қайтариб берилиши режалаштирилади, яъни фақат биринчи даражали ва стандарт активлар), шу билан бирга активларни қўлга киритишда унинг нархи ошмаслиги керак, мажбурият ва харажатлари эса пасайиши керак;

- ликвидлиликни бошқариш жараёни ва қоидасини аниқлаб берувчи гуруҳ фаолияти;

- бошқа чегаралаш ва ликвидлиликнинг ўрнатилган лимитига амал қилиш ва ғазначиликнинг ушбу жараёнга жавобгарлиги шарт бўлган банк бўлимининг бирида ликвидлиликнинг жорий бошқаруви бўйича ваколатнинг марказлашуви;

- нархни белгилашда трансфер тизими асосида активлар ва пасивларнинг мувофиқлашув тамойилларига амал қилиниши; - истиқболли ликвидлиликни қўллабқувватлаш талаблари ва жорий ликвидлилик таъминоти бўйича қарорларнинг мувофиқлашуви;

- ликвидлиликни бошқариш жараёнида таваккалчиликларни бошқаришга комплекс тарзда ёндашиш;

- ўз вақтида намоён бўлиши учун истиқболли ликвидлиликнинг мунтазам чизмали тарзда моделлаштирилиши ва ликвидлилик таваккалчилигининг чегараланиши;

- банк филиаллари ва бош идорасида ликвидлиликни бошқариш ва унинг таҳлили бўйича технологик ва методологик ёндашув бирлигининг таъминланиши.

Банк ликвидлигини бошқариш жараёни самарадорлиги ва рентабеллиги бошқариш тартиботлари ҳамда таваккалчиликларни тезкор бошқариш тартиботлари билан узвий боғланган бўлиб, улар яхлит тизимга келтирилиши керак. Шунинг учун ҳар қандай банк ўз стратегиясини белгилашда фойда кўришга қаратилган ва айна пайтда банк фаолиятини юритишда йўқотишларнинг олдини олиш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда бундай тизимни яратиш асосий ўрин тутди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, тижорат банклари кредит операцияларидаги муаммоли кредитларни вужудга келишига айрим умумлашган макроиқтисодий омиллар сабаб бўлмоқда. уларни қуйидагиларга ажратиш мумкин:

- кредит олиш учун берилган буюртманомани юзаки кўриб чиқиш;

- кредит олувчининг кредит қобилиятини ва қарз бериш билан боғлиқ хатарни нотўғри баҳолаш;

- кредит фоизини нотўғри белгилаш;

- кредит шартномасини нотўғри тузиш натижасида келиб чиқмоқда.

Ўзбекистон тижорат банклари ўз фаолиятлари давомида қатор муаммоларга дуч келадилар, уларни ҳал қилиш эса иқтисодиётимизнинг келажақдаги тараққиёти учун муҳим ҳаётий масаладир. Бу муаммони биринчи навбатда,

кўпчилик банк мижозларининг қониқарсиз молиявий аҳволи, иккинчидан эса қарздорни кредит олиш қобилиятини нотўғри баҳолаш натижасида келиб чиқмоқда. Шунинг учун тижорат банклари, барча операцияларидан ҳам аҳамиятлироқ бўлган депозит ва кредит операцияларига асосий эътиборни қаратиб қуйидаги ишларни чуқурроқ назоратга олиш ва муаммоли кредитларни камайтириш усуллари сифатида кўриб чиқишлари зарур.

Бундан ташқари банклар томонидан ишлаб чиқиладиган депозит ва кредит сиёсатларини ҳар бир банк фаолиятида ривожланган мамлакатларнинг банк ишидаги ютуқлари ва тажрибаларини эътиборга олишимиз керак. Акс ҳолда, бутун иқтисодиётни самарали фаолият юритишини таъминлаб бўлмайди. Буларнинг барчаси келажакда мамлакат тижорат банкларининг барқарорлигини самарали бошқаришга ва улардаги пайдо бўладиган турли салбий ҳолатларни олдини олишга муҳим омил бўлади деган умиддамиз. Юқорида қайд этиб ўтилган барча фикрлар тижорат банкларини келажакда ҳам миллий иқтисодиётимизни таркибий қайта қуриш ва модернизациялаш жараёнларидаги фаоллигини оширишни талаб қилади. Бу эса ўз навбатида мамлакатимиз ижтимоий-иқтисодий тараққиётини юксалишига ҳамда аҳоли турмуш даражасини ошишига олиб келади, деб ўйлаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 3 апрелдаги ПФ-5978-сонли “Коронавирус пандемияси даврида аҳоли, иқтисодиёт тармоқлари ва тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги фармони//Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 03.04.2020 й., 06/20/5978/0393-сон, 15.07.2020 й., 06/20/6027/1071-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги ПФ-5969-сонли “Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодиёт тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” ги фармони//Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 20.03.2020 й., 06/20/5969/0341-сон, 22.10.2020 й., 06/20/6091/1399-сон; 10.02.2021 й., 09/21/6165/0104-сон.
3. Додиев Ф.У. Пост пандемия шароитида банклар инвестиция фаолиятини ривожлантириш//Молия ва банк иши. – Тошкент, 2020. – №2. – Б. 36-41. 7. Бердияров Б.Т. Пандемия шароитида юзага келган инқирознинг тижорат банкларининг ликвидлилигига таъсири//Молия ва банк иши. – Тошкент, 2020. – №2. – Б. 26-30.
4. Adda J. “Economic activity and the spread of viral diseases: Evidence from high frequency data”, The Quarterly Journal of Economics 131 (2): 891-941, 2016.
5. Ananyev M., Guriev S. “The effect of income on trust: the evidence from 2009 crisis in Russia”, Economic Journal, 129(619): 1082-1118, 2019.

6. Baldwin R., Weder di Mauro B., editors. “Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes”, A CEPR Press VoxEU.org eBook, 2020.
7. Berger D., Herkenhoff K., Mongey S. “An SEIR Infectious Disease Model with Testing and Conditional Quarantine”, NBER Working Paper, 2020.
8. Dingel J., Neiman B. “How Many Jobs Can be Done at Home?” NBER Working Paper 26948, 2020.
9. Stock J. H. “Data Gaps and the Policy Response to the Novel Coronavirus”, NBER Working Paper, 2020.
10. Thunstrom L., Newbold S., Finnoff D., Ashworth M., Shogren J. “The Benefits and Costs of Flattening the Curve for COVID-19”, SSRN working paper, 2020.